

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΜΟ.ΔΙ.Π.

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 2012-2014

(για το χρονικό διάστημα από Σεπτέμβριο 2012 έως και τον Ιούλιο 2014)

Έκδοση 2

Ιούλιος 2014

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΜΟ.ΔΙ.Π.

(για το χρονικό διάστημα από Σεπτέμβριο 2012 έως και τον Ιούλιο 2014)

Η ΜΟ.ΔΙ.Π. της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών, έχοντας υπόψη τη θεσμική, οργανωτική και λειτουργική της υπόσταση, μελέτησε το σχεδιασμό, την οργάνωση, την εποπτεία και την παρακολούθηση του συστήματος διασφάλισης της ποιότητας της Α.Σ.Κ.Τ.

Συγκεκριμένα κατά το χρονικό διάστημα από το Σεπτέμβριο 2012 έως και τον Ιούλιο 2014, προέβη στις κάτωθι ενέργειες :

I. Συνεδριάσεις – Συναντήσεις

Πραγματοποιήθηκαν συνεδριάσεις, στις οποίες αποφασίστηκαν και υλοποιήθηκαν τα κάτωθι :

- Οργάνωση και συντονισμός των εργασιών των ΟΜ.Ε.Α. των Τμημάτων.
- Συζητήθηκαν οι διαδικασίες εργασιών αξιολόγησης, αποφασίστηκε ο προγραμματισμός και η κατανομή των εργασιών αξιολόγησης και ορίστηκε χρονοδιάγραμμα των εργασιών αυτών.
- Κοινές συνεδριάσεις με το έργο «Πράξη ΜΟ.ΔΙ.Π.» στις οποίες αναλύθηκαν τα πακέτα εργασίας και τα παραδοτέα του έργου, έγινε ενημέρωση για (α) την ανάθεση, το συντονισμό και την παρακολούθηση των εργασιών σύμφωνα με το Τεχνικό Δελτίο του έργου, και (β) την πορεία υλοποίησης της δημιουργίας Ο.Π.Σ. της ΜΟ.ΔΙ.Π. κατά τις οδηγίες της Α.ΔΙ.Π. και την ισχύουσα νομοθεσία.

II. Διαδικασίες αξιολόγησης

Όσον αφορά στις διαδικασίες αξιολόγησης που πραγματοποιήθηκαν σε επίπεδο ακαδημαϊκών Τμημάτων, η Α.Σ.Κ.Τ. μέσω της ΜΟ.ΔΙ.Π. προέβη στις κάτωθι ενέργειες :

- ❖ Ενημέρωση επί θεμάτων αξιολόγησης των μελών ΔΕΠ της πανεπιστημιακής κοινότητας σε επιμέρους συναντήσεις με την Γραμματέα της ΜΟ.ΔΙ.Π.
- ❖ Στήριξη τεχνική και επιστημονική επί του θεσμικού πλαισίου που αφορά σε διαδικασίες αξιολόγησης.
- ❖ Ενημέρωση από τη Γραμματέα της ΜΟ.ΔΙ.Π. κ. Κωνσταντίνα Σπυροπούλου με σχετική εγκύκλιο επί των διαδικασιών αξιολόγησης του Τμήματος Εικαστικών Τεχνών της Α.Σ.Κ.Τ. (βλ. σχετικό σύνδεσμο: <http://modip.asfa.gr/content/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B9%CE%B1>)
- ❖ Σύνταξη ενημερωτικού σημειώματος σχετικά με τις διαδικασίες εξωτερικής αξιολόγησης ακαδημ. Τμήματος (βλ. σχετικά Παράρτημα 1, σελ. 6 επ.).
- ❖ Στήριξη τεχνική και συμβουλευτική επί του θεσμικού πλαισίου και των διαδικασιών στις διαδικασίες εξωτερικής αξιολόγησης του Τμήματος Θεωρίας και

Ιστορίας της Τέχνης.

Συγκεκριμένα αναφέρονται παρακάτω οι διαδικασίες αξιολόγησης που πραγματοποιήθηκαν σε επίπεδο Τμημάτων και Ιδρύματος.

A. ΤΜΗΜΑ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

Η Εξωτερική Αξιολόγηση του Τμήματος Εικαστικών Τεχνών διενεργήθηκε τον Ιούλιο του 2013, και συγκεκριμένα η πενταμελής Επιτροπή Εξωτερικής Αξιολόγησης που επιλέχθηκε από το Μητρώο που τηρεί η Α.Δι.Π. σύμφωνα με το νόμο 3374/2005, διηγήρησε επιτόπια επίσκεψη από 15 Ιουλίου 2013 έως και 20 Ιουλίου 2013.

Οι διαδικασίες αξιολόγησης υποστηρίχθηκαν αποκλειστικά και μόνο από τον Πρύτανη, Πρόεδρο της ΜΟ.Δι.Π. και Καθηγητή του Τμήματος Εικαστικών Τεχνών κ. Γεώργιο Χαρβαλιά και τη Γραμματέα της ΜΟ.Δι.Π. κ. Κωνσταντίνα Σπυροπούλου. Συνέβαλαν διεκπεραιωτικά (α) η κ. Μαρία Χατζή η οποία ασχολήθηκε με την επιμέλεια της έκθεσης εσωτερικής αξιολόγησης του Τμήματος, την προετοιμασία αρχείου – πινάκων με στοιχεία ανθρώπινου δυναμικού και φοιτητικού πληθυσμού του Τ.Ε.Τ., και τη συλλογή βιογραφικών στοιχείων του διδακτικού προσωπικού (τα ανωτέρω αποτέλεσαν τμήμα του υποβαλλόμενου φακέλου παρουσίασης του Τμήματος Εικαστικών Τεχνών), καθώς και επικουρικά με τις προεργασίες της εξωτερικής αξιολόγησης (πρόσκληση/φιλοξενία κ. Laurent Devèze για πραγματοποίηση διάλεξης, συντονισμός μεταφραστικών εργασιών), και (β) ο κ. Ιωάννης Λυρίτης ο οποίος ασχολήθηκε με την εισαγωγή στοιχείων σε φορητές εξωτερικές μνήμες Η/Υ (flash memory) που αποτέλεσαν μέρος του φακέλου παρουσίασης του Τμήματος.

Η προετοιμασία των διαδικασιών αξιολόγησης συνίσταται στην επικοινωνία (γραπτή και τηλεφωνική) με Α.Δι.Π., στην κατάρτιση φακέλου αξιολόγησης¹, στην κατάρτιση προγράμματος επιτόπιας επίσκεψης της Επιτροπής Εξωτερικής Αξιολόγησης, στην υποβοήθηση όλων των εργασιών της Επιτροπής Εξωτερικής Αξιολόγησης, στην νομική υποστήριξη της Επιτροπής Εξωτερικής Αξιολόγησης, και τέλος στην υποβολή διορθώσεων επί της αποσταθείσας από την Α.Δι.Π. (draft) Έκθεσης Εξωτερικής Αξιολόγησης.

Επισυνάπτεται στο παρόν έγγραφο (α) το Πρόγραμμα της επιτόπιας επίσκεψης της Επιτροπής Εξωτερικής Αξιολόγησης του Τμήματος Εικαστικών Τεχνών της Α.Σ.Κ.Τ. όπου φαίνονται αναλυτικά οι συναντήσεις που διενεργήθηκαν κατά τη διάρκεια της επίσκεψης και οι χώροι που επισκέφθηκε η Επιτροπή Εξωτερικής Αξιολόγησης και (β) η Έκθεση

¹ Ο φάκελος αξιολόγησης περιέχει όλες τις απογραφικές εκθέσεις και την έκθεση εσωτερικής αξιολόγησης του Τ.Ε.Τ., Οδηγό Σπουδών του Τ.Ε.Τ. (στην ελληνική και αγγλική γλώσσα), αρχείο word κατά το πρότυπο της Α.Δι.Π. περί ταυτότητας του Τ.Ε.Τ., Πίνακες με στοιχεία ανθρώπινου δυναμικού και φοιτητικού πληθυσμού του Τ.Ε.Τ., Βιογραφικά μελών ΔΕΠ του Τ.Ε.Τ., Πεπραγμένα αξιολόγησης Τ.Ε.Τ., αρχείο παρουσίασης της Α.Σ.Κ.Τ. και αρχεία παρουσίασης έργων προπτυχιακών και μεταπτυχιακών φοιτητών του Τ.Ε.Τ.

Εξωτερικής Αξιολόγησης που συνέταξε η Επιτροπή Εξωτερικής Αξιολόγησης, στην οποία είναι εμφανής η άριστη αξιολόγηση του Τμήματος Εικαστικών Τεχνών.

B. ΤΜΗΜΑ ΘΕΩΡΙΑΣ & ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Όσον αφορά στις διαδικασίες αξιολόγησης του Τμήματος Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης, διενεργήθηκαν – μετά από απαίτηση του τότε Προέδρου του Τμήματος Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης κ. Γ. Ξηροπαΐδη – αποκλειστικά και μόνο από την κ. Μ. Χατζή και τη Γραμματέα του Τμήματος κ. Σ. Μουπασιρίδου. Η ΜΟ.ΔΙ.Π. άσκησε μόνο συμβουλευτικό ρόλο στις διαδικασίες αυτές.

Επισυνάπτεται στο παρόν έγγραφο (α) το Πρόγραμμα της επιτόπιας επίσκεψης της Επιτροπής Εξωτερικής Αξιολόγησης του Τμήματος Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης της Α.Σ.Κ.Τ. όπου φαίνονται αναλυτικά οι συναντήσεις που διενεργήθηκαν κατά τη διάρκεια της επίσκεψης και οι χώροι που επισκέφθηκε η Επιτροπή Εξωτερικής Αξιολόγησης, (β) η Έκθεση Εξωτερικής Αξιολόγησης που συνέταξε η Επιτροπή Εξωτερικής Αξιολόγησης, και (γ) σημείωμα – έγγραφο της κ. Μ. Χατζή – μετά από αίτημα της Γραμματέως της ΜΟ.ΔΙ.Π. κ. Κωνσταντίνας Σπυροπούλου για τη σύνταξη του απολογισμού της ΜΟ.ΔΙ.Π. – σχετικά με τις διαδικασίες εσωτερικής και εξωτερικής αξιολόγησης του Τμήματος Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης (βλ. σχετικά Παράρτημα 2, σελ. 10 επ.).

III. Έργο «Πράξη ΜΟ.ΔΙ.Π.»

Η «Πράξη ΜΟ.ΔΙ.Π.» εντάχθηκε στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση 2007-2013» την 01.04.2011.

Έκτοτε η ΜΟ.ΔΙ.Π. και τα μέλη της ομάδας του Έργου ΜΟ.ΔΙ.Π. της Α.Σ.Κ.Τ. συμμετέχουν σε κοινές συνεδριάσεις και συνεργάζονται συστηματικά για την ανάπτυξη του συστήματος διασφάλισης ποιότητας.

Ο Επιστημονικός Υπεύθυνος και οι συνεργάτες του έργου της ΜΟ.ΔΙ.Π. συναντούνται σε επιμέρους ομάδες εστίασης (focus groups) προκειμένου να συμπράξουν στις επιμέρους ενέργειες των πακέτων εργασίας του έργου της ΜΟ.ΔΙ.Π.

Μέσω του Επιστημονικού Υπευθύνου και των συνεργατών του έργου της ΜΟ.ΔΙ.Π. παρέχεται νομική στήριξη σχετικά με την αξιολόγηση (Νομοθεσία, πεπραγμένα άλλων Α.Ε.Ι., μελέτη εγκυκλίων Α.ΔΙ.Π., συγκέντρωση υλικού τεκμηρίωσης, ταξινόμηση υλικού, κλπ.).

Για την ανάπτυξη Ολοκληρωμένου Πληροφοριακού Συστήματος διασφάλισης

ποιότητας, έλαβαν χώρα οι κάτωθι ενέργειες :

1. Ο Πρύτανης και Επιστημονικός Υπεύθυνος του έργου ΜΟ.ΔΙ.Π. της Α.Σ.Κ.Τ. κ. Γ. Χαρβαλιάς με τη συνδρομή των μελών του έργου (κ. Ρολάνδα Τζιαναλού και κ. Μαρία Χατζή), προέβησαν σε προκήρυξη για την ανάπτυξη Ο.Π.Σ. της ΜΟ.ΔΙ.Π. της Α.Σ.Κ.Τ., και την πρόσληψη εξωτερικού συνεργάτη πληροφορικού για την ανάθεση διαχείρισης του Ο.Π.Σ.
2. Έγινε Πρόχειρος Μειοδοτικός Διαγωνισμός και το πρακτικό διενέργειας του Πρόχειρου Μειοδοτικού Διαγωνισμού σύμφωνα με το οποίο κατακυρώθηκε το έργο στην Cardisoft, εγκρίθηκε από την Επιτροπή Ερευνών στις 13 Δεκεμβρίου 2012.
3. Η σύμβαση με τον εξωτερικό συνεργάτη πληροφορικό κ. Ιωάννη Λυρίτη υπογράφηκε στις 10 Ιανουαρίου 2013.
4. Ο κ. Ιωάννης Λυρίτης δημιούργησε - ανέπτυξε ιστοσελίδα της ΜΟ.ΔΙ.Π. στις 5 Μαρτίου 2013, πολύ πριν τη δημιουργία ιστοσελίδας από την εταιρεία Cardisoft, αφού δεν είχε υπογραφεί η σύμβαση με την εργολήπτρια εταιρεία, δεν ήταν και δυνατόν να είχε αναπτυχθεί η ιστοσελίδα για τη ΜΟ.ΔΙ.Π. παρά το ότι περιλαμβανόταν στις υποχρεώσεις της εταιρείας. Η δημιουργία – ανάπτυξη ιστοσελίδας της ΜΟ.ΔΙ.Π. έγινε από την ανάγκη δημοσιοποίησης εργασιών της ΜΟ.ΔΙ.Π. αλλά και για την πληροφόρηση της ακαδημαϊκής κοινότητας και εξωτερικών χρηστών. Ιστοσελίδες : (<http://modip.asfa.gr> και <http://modipapp.asfa.gr>).
5. Η σύμβαση με την εργολήπτρια εταιρεία Cardisoft στην οποία κατακυρώθηκε το έργο της ανάπτυξης του Ο.Π.Σ. της ΜΟ.ΔΙ.Π. της Α.Σ.Κ.Τ., υπογράφηκε στις 2 Ιουλίου 2013.
6. Η έναρξη υλοποίησης του Ο.Π.Σ. της ΜΟ.ΔΙ.Π. της Α.Σ.Κ.Τ. έγινε στις 29 Οκτωβρίου 2013. Έκτοτε στα πλαίσια ανάπτυξης του Ο.Π.Σ. υπάρχει στενή συνεργασία της εργολήπτριας εταιρείας Cardisoft, του εξωτερικού συνεργάτη προγραμματιστή κ. Ιωάννη Λυρίτη, της Γραμματέας της ΜΟ.ΔΙ.Π. κ. Κωνσταντίνας Σπυροπούλου και της κ. Μαρίας Χατζή στην οποία έχει ανατεθεί η νομική υποστήριξη της οργάνωσης και λειτουργίας της ΜΟ.ΔΙ.Π. στο πλαίσιο της Πράξης «ΜΟ.ΔΙ.Π. της Α.Σ.Κ.Τ.».
7. Κατά τη διαδικασία ανάπτυξης του Ο.Π.Σ. επιλύθηκαν διάφορα προβλήματα που αφορούν κυρίως στη συνέργεια των επιμέρους βάσεων δεδομένων με τη βάση δεδομένων του Ο.Π.Σ. της ΜΟ.ΔΙ.Π. (Βάσεις δεδομένων που αφορούν στο προπτυχιακό πρόγραμμα και τα μεταπτυχιακά προγράμματα του Τμήματος Εικαστικών Τεχνών). Ένα εκ των προβλημάτων που δεν έχει ακόμα επιλυθεί είναι η μη ύπαρξη βάσης δεδομένων για το προπτυχιακό Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης.
8. Τον Ιούλιο 2014 το έργο βρίσκεται στη φάση της ενημέρωσης του Ο.Π.Σ. γραμματείας και στην πιλοτική λειτουργία του Ο.Π.Σ. της ΜΟ.ΔΙ.Π.

IV. Συμμετοχή σε συνέδρια, σεμινάρια, ημερίδες κ.λ.π.

Η Γραμματέας της ΜΟ.ΔΙ.Π. κ. Κωνσταντίνα Σπυροπούλου και η κ. Μαρία Χατζή, παρακολούθησαν από 19.6.2012-31.6.2012 σεμινάριο (65 ωρών) στο Κ.Σ.Ε.Ε. του Ε.Κ.Π.Α.

με θέμα «Αξιολόγηση και Διασφάλιση Ποιότητας στην Εκπαίδευση».

Λόγω των περιορισμένων οικονομικών η συμμετοχή σε συνέδρια, σεμινάρια και ημερίδες περιορίστηκε μόνο στη συμμετοχή στο συνέδριο «Διασφάλιση και Διοίκηση Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση: Διοίκηση και Καλές Πρακτικές» που διενεργήθηκε στη Θεσσαλονίκη στις 21 και 22 Σεπτεμβρίου 2012, καθώς και στη συμμετοχή την 11.10.2013 στην ημερίδα που πραγματοποιήθηκε στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο με θέμα «Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση: Εμπειρίες και Προοπτικές», και την 25.11.2013 στην ημερίδα που οργάνωσε στην Αθήνα η ΜΟΔΙΠ του ΕΚΠΑ με θέμα «Διασφάλιση και Πιστοποίηση της Ποιότητας στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: η εμπειρία, το διακύβευμα και ο νέος ρόλος των ΜΟΔΙΠ ως βάση για την επόμενη μέρα» (επισυνάπτεται ενημερωτικό σημείωμα το οποίο συντάχθηκε βάσει του υλικού που χορηγήθηκε κατά την παρακολούθηση των ανωτέρω, βλ. Παράρτημα 3, σελ. 15 επ., καθώς και αντίστοιχες βεβαιώσεις συμμετοχής, εφόσον χορηγήθηκαν, ως Παράρτημα 4, σελ. 28 επ.).

*****

Π α ρ ά ρ τ η μ α 1

Ενημερωτικό σημείωμα σχετικά με τις διαδικασίες εξωτερικής αξιολόγησης ακαδημ. Τμήματος

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Σύμφωνα με σχετικές οδηγίες της ΑΔΙΠ (Αρχής Διασφάλισης και Πιστοποίησης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση) η Εξωτερική Αξιολόγηση διεξάγεται υπό την εποπτεία της και συνίσταται στην εξέταση της αντικειμενικότητας και την κριτική ανάλυση των αποτελεσμάτων της Εσωτερικής Αξιολόγησης ενός ακαδημαϊκού Τμήματος από Επιτροπή Ανεξάρτητων Εμπειρογνομώνων. Ειδικότερα, σκοπός της Εξωτερικής Αξιολόγησης είναι η εξεύρεση του βαθμού ανταπόκρισης των αποτελεσμάτων (που προκύπτουν στο πλαίσιο λειτουργίας του υπό αξιολόγηση Τμήματος) στον αρχικό στρατηγικό σχεδιασμό του Τμήματος. Η Επιτροπή εξετάζει επίσης κατά πόσο ο στρατηγικός σχεδιασμός του Τμήματος είναι κατάλληλος για την επίτευξη των τεθέντων στόχων του Τμήματος, καθώς και την αποτελεσματική εφαρμογή του εν λόγω σχεδιασμού.

Σχηματικά, για κάθε τομέα της λειτουργίας του Τμήματος (πρόγραμμα σπουδών, διδασκαλία, έρευνα, άλλες υπηρεσίες) εξετάζονται, μέσω γενικών ερωτήσεων, τέσσερις παράμετροι: προσέγγιση, εφαρμογή, αποτελέσματα, βελτίωση. Τα αποτελέσματα της λειτουργίας του Τμήματος συγκρίνονται από την Επιτροπή με τρέχουσες, διεθνώς αναγνωρισμένες, καλές πρακτικές.

ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Η Επιτροπή είναι πενταμελής και ειδική για κάθε ακαδημαϊκό Τμήμα. Τα μέλη της προέρχονται από το Μητρώο Ανεξάρτητων Εμπειρογνομώνων που συγκροτεί και τηρεί η ΑΔΙΠ.

Στο εν λόγω Μητρώο εγγράφονται ημεδαποί και αλλοδαποί επιστήμονες αναγνωρισμένου κύρους, καθηγητές σε ανώτατα εκπαιδευτικά Ιδρύματα ή διακεκριμένοι ερευνητές σε ερευνητικά Ιδρύματα της ημεδαπής ή της αλλοδαπής, κατά προτίμηση με σχετική εμπειρία. Στο Μητρώο εγγράφονται επίσης εκπρόσωποι επαγγελματικών ή και

επιστημονικών οργανώσεων με σημαντική επιστημονική ή και ακαδημαϊκή εμπειρία.

Από το Μητρώο αποκλείονται τα μέλη της Αρχής κατά τη διάρκεια της θητείας τους σε αυτήν, καθώς επίσης και το πάσης φύσης ειδικό επιστημονικό προσωπικό που απασχολείται στην ΑΔΙΠ με οποιαδήποτε σχέση.

Η ειδική για κάθε ακαδημαϊκό Τμήμα Επιτροπή Εξωτερικής Αξιολόγησης (ΕΕΑ) συγκροτείται από τον Πρόεδρο της Αρχής ο οποίος ορίζει και το Συντονιστή της μεταξύ των μελών της. Τα τέσσερα τακτικά (και ισάριθμα αναπληρωματικά) μέλη της ΕΕΑ προκύπτουν από κλήρωση και ένα (με το αντίστοιχο αναπληρωματικό) μέλος της ΕΕΑ υποδεικνύεται από το υπό αξιολόγηση ακαδημαϊκό Τμήμα (επισυνάπτεται στο παρόν σχετικό έντυπο προτεινόμενου εξωτερικού εμπειρογνώμονα).

Πριν από την έκδοση της πράξης συγκρότησης της ΕΕΑ η Αρχή ζητεί από τα πρόσωπα που υποδείχθηκαν ή κληρώθηκαν ως μέλη της να υποβάλουν γραπτή δήλωση ότι δεν ανήκουν και δεν έχουν -ούτε είχαν κατά την τελευταία πενταετία- οποιαδήποτε εκπαιδευτική, ερευνητική, υπηρεσιακή ή οικονομική σχέση με το υπό αξιολόγηση ακαδημαϊκό Τμήμα.

ΕΠΙΤΟΠΙΑ ΕΠΙΣΚΕΨΗ

Το χρονοδιάγραμμα για την πραγματοποίηση της Εξωτερικής Αξιολόγησης οριστικοποιείται από την ΑΔΙΠ σε συνεννόηση με τα μέλη της ΕΕΑ και με το υπό αξιολόγηση ακαδημαϊκό Τμήμα (επισυνάπτεται στο παρόν σχέδιο προγράμματος επιτόπιας επίσκεψης της ΑΔΙΠ). Ειδικότερα, σε τακτή ημερομηνία ο Πρόεδρος του Τμήματος και τα μέλη της ΟΜΕΑ του Τμήματος μαζί με τον Πρόεδρο της ΜΟΔΙΠ και εκπροσώπους της διοίκησης του Ιδρύματος υποδέχονται τα μέλη της ΕΕΑ, με τα οποία και συνεργάζονται σε όλη τη διάρκεια της επίσκεψής τους.

Στη διάθεση των μελών της ΕΕΑ τίθενται από τους εκπροσώπους του Τμήματος όλα τα στοιχεία που αποτέλεσαν τη βάση σύνταξης της Έκθεσης Εσωτερικής Αξιολόγησης, καθώς επίσης δείγματα γραπτών εξετάσεων σε διάφορα μαθήματα, δείγματα φοιτητικών εργασιών κλπ. Η ΕΕΑ εξετάζει ζητήματα όπως:

- Το Τμήμα έχει καταρτίσει σχέδιο δράσεων για τη βελτίωση της ποιότητας της λειτουργίας του;
- Συμμετείχε το σύνολο της ακαδημαϊκής κοινότητας στη διαδικασία Εσωτερικής Αξιολόγησης;

Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης, τα μέλη της ΕΕΑ μπορούν να ζητούν διευκρινίσεις σχετικά με τη σύνταξη της Έκθεσης Εσωτερικής Αξιολόγησης, να προσκαλούν σε συναντήσεις συγκεκριμένα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, λχ. διδάσκοντες και φοιτητές (ή και αποφοίτους και εργοδότες / τοπικούς φορείς κλπ. σε συνεννόηση με τον Πρόεδρο του Τμήματος) και να επισκέπτονται τους χώρους διδασκαλίας και έρευνας μετά από συνεννόηση με τους υπευθύνους (επισυνάπτεται ως παράρτημα κείμενου με πιθανές ερωτήσεις προς τους φοιτητές).

Σύνοψη των συμπερασμάτων της ΕΕΑ παρουσιάζεται προφορικά στον Πρόεδρο του Τμήματος πριν από την αναχώρησή της.

ΕΚΘΕΣΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Μετά το πέρας της επιτόπιας επίσκεψης, συντάσσεται από την ΕΕΑ σχέδιο Έκθεσης Εξωτερικής Αξιολόγησης (κατά κανόνα στην Αγγλική γλώσσα) και κοινοποιείται μέσω της ΑΔΙΠ στο υπό αξιολόγηση Τμήμα, το οποίο μπορεί να υποβάλει δια της ΑΔΙΠ παρατηρήσεις μέσα σε αποκλειστική προθεσμία 15 ημερών από την κοινοποίηση του σχεδίου.

Η τελική Έκθεση διαβιβάζεται από το Συντονιστή της Επιτροπής στη ΜΟΔΙΠ του Ιδρύματος και μέσω αυτής στο αξιολογηθέν Τμήμα, καθώς επίσης και στην ΑΔΙΠ, η οποία μεριμνά για τη μετάφραση (στην Ελληνική ή Αγγλική γλώσσα αντίστοιχα) και τη δημοσιοποίησή της στην ιστοσελίδα της.

Το κείμενο της Έκθεσης δημοσιοποιείται στη γλώσσα στην οποία έχει συνταχθεί και οπωσδήποτε στην Ελληνική και την Αγγλική γλώσσα.

Ενδεικτικό χρονοδιάγραμμα της ΑΔΙΠ αναφορικά με τα ανωτέρω επισυνάπτεται στο παρόν.

Μαρία Χατζή

Συνεργάτις ΜΟΔΙΠ ΑΣΚΤ

Παράρτημα 2

Διαδικασία αξιολόγησης Τμήματος

Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης

Η αξιολόγηση του Τμήματος Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης αποτέλεσε συλλογικό έργο των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας του Τμήματος. Η σχετική διαδικασία απέληξε στη σύνταξη της έκθεσης εσωτερικής αξιολόγησης και ακολούθως στην εξωτερική αξιολόγηση του Τμήματος. Η έκθεση εσωτερικής αξιολόγησης βασίζεται στις ετήσιες εσωτερικές εκθέσεις ακαδημαϊκών ετών 2009-2010 και 2010-2011 οι οποίες περιέχουν δεδομένα που ανατρέχουν στο έτος 2006, έτος έναρξης της λειτουργίας του Τμήματος. Σκοπό της διαδικασίας εσωτερικής αξιολόγησης, αποτέλεσε η κριτική αποτίμηση της ποιότητας του έργου που επιτελείται στο Τμήμα, με βάση αντικειμενικά κριτήρια και δείκτες κοινής συναίνεσης και με τους κάτωθι ειδικότερους στόχους:

1. την τεκμηριωμένη ανάδειξη των επιτευγμάτων του Τμήματος,
2. την επισήμανση σημείων που χρήζουν βελτίωσης,
3. τον προσδιορισμό ενεργειών βελτίωσης,
4. την ανάληψη πρωτοβουλιών για αυτοτελή δράση εντός του Τμήματος, όπου και εφόσον είναι εφικτό, και
5. τη λήψη αποφάσεων για αυτοτελείς δράσεις εντός του Ιδρύματος, όπου και εφόσον είναι εφικτό.

Με την εν λόγω διαδικασία αυτοαξιολόγησης επιδιώχθηκε εν ολίγοις ο καθορισμός της ίδιας της ταυτότητας του Τμήματος με βάση τη σύνθεση στοιχείων, τα οποία συγκεντρώθηκαν με τη συμμετοχή όλων των μελών του Τμήματος, αναφορικά με το υφιστάμενο και το επιθυμητό επίπεδο ποιότητας και τους τρόπους επίτευξής του. Στην έκθεση περιλαμβάνεται ωστόσο και συνοπτική περιγραφή και αξιολόγηση της ίδιας της διαδικασίας εσωτερικής αξιολόγησης όπως αυτή εφαρμόστηκε στο Τμήμα.

Για τη σύνταξη της έκθεσης χρησιμοποιήθηκε το Πρότυπο Σχήμα της ΑΔΙΠ η συμπλήρωση του οποίου προϋποθέτει τη σύνθεση των στοιχείων που καταγράφηκαν από όλα τα μέλη του Τμήματος στα ειδικά απογραφικά δελτία όπως αυτά προτείνονται από την ΑΔΙΠ.

Εξειδίκευση των κριτηρίων και δεικτών καθώς και των πρότυπων εντύπων που έχουν υιοθετηθεί από την ΑΔΙΠ, κατά τρόπο ώστε να απηχούν τις ιδιαιτερότητες του Τμήματος, πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της συγχρηματοδοτούμενης πράξης «Μονάδα Διασφάλισης Ποιότητας – ΜΟΔΙΠ – ΑΣΚΤ» με MIS 344347.

Σύνθεση Ομάδας Εσωτερικής Αξιολόγησης

Η Ομάδα Εσωτερικής Αξιολόγησης του Τμήματος (ΟΜ.Ε.Α.) που αποτελούνταν από τα κάτωθι μέλη:

1. Γεώργιο Ξηροπαΐδη, Καθηγητή, Πρόεδρο της ΟΜ.Ε.Α.,
2. Ανδρέα Ιωαννίδη, Αναπλ. Καθηγητή,

3. Αικατερίνη Σάλλα, Καθηγήτρια, και
4. Δήμητρα Γούναρη, ως εκπρόσωπο των υποψηφίων διδασκτόρων του Τμήματος,

συνεργάστηκε για τη διαμόρφωση της έκθεσης με τα μέλη ΔΕΠ και τους διδάσκοντες του Τμήματος (με ανάθεση ή με σύμβαση σύμφωνα με το ΠΔ 407/1980) οι οποίοι με προθυμία συνέβαλαν μέσω της συμπλήρωσης των ειδικών απογραφικών δελτίων, καθώς και μέσω κριτικών παρατηρήσεων. Ομοίως, οι προπτυχιακοί φοιτητές του Τμήματος συμμετείχαν εποικοδομητικά στη διαδικασία εσωτερικής αξιολόγησης με τη συμπλήρωση των αντίστοιχων απογραφικών δελτίων.

Επίσης, με την ΟΜ.Ε.Α. συνεργάστηκαν παρέχοντας απογραφικά στοιχεία στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους μέλη του διοικητικού προσωπικού του Τμήματος και της Α.Σ.Κ.Τ. και ειδικότερα οι:

1. Σοφία Μουπασιρίδου (Γραμματέας του Τμήματος και Γραμματέας της ΟΜ.Ε.Α.),
  2. Ελένη Μητσάκη (Προϊσταμένη Τμήματος Τεχνικών Υπηρεσιών της Α.Σ.Κ.Τ.) και
  3. Μαρία Παπαγεωργίου (Υπάλληλος Τμήματος Φοιτητικής Μέριμνας της Α.Σ.Κ.Τ.).
- Με την ΟΜ.Ε.Α. συνεργάστηκε, παρέχοντας τεχνική-νομική συνδρομή, και η Μαρία Χατζή (εξωτερική συνεργάτις στο πλαίσιο της συγχρηματοδοτούμενης πράξης «ΜΟΔΙΠ ΑΣΚΤ»).

Σύνθεση Επιτροπής Εξωτερικής Αξιολόγησης

Η Επιτροπή που συγκροτήθηκε από την ΑΔΙΠ για την Εξωτερική Αξιολόγηση του Τμήματος Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης σύμφωνα με το Ν. 3374/2005, αποτελούνταν από τους:

1. Καθ. Marie-Elisabeth Mitsou (Συντονίστρια)
Πανεπιστήμιο Μονάχου Ludwig-Maximilian, Γερμανία
2. Καθ. Thalia Vrachopoulos
Κολέγιο Ποινικής Δικαιοσύνης John Jay, Πανεπιστήμιο Νέας Υόρκης, ΗΠΑ
3. Καθ. Socrates Georgiades
Κρατική Ακαδημία Τέχνης και Σχεδίου, Στουτγάρδη, Γερμανία
4. Καθ. Jason Karaindros
Ecole Supérieure d' Art et de Design du Havre et de Rouen, Γαλλία

Διαδικασία Εξωτερικής Αξιολόγησης

Επιτόπια επίσκεψη

Η επιτόπια επίσκεψη σε χώρους του Τμήματος διήρκεσε τρεις μέρες, από τη Δευτέρα 17.2.2014 έως και την Τετάρτη 19.2.2014.

Η Επιτροπή Εξωτερικής Αξιολόγησης συνάντησε τη Δευτέρα τον Πρύτανη της Α.Σ.Κ.Τ., κ. Γ. Χαρβαλιά, τον Αναπληρωτή Πρόεδρο του Συμβουλίου της Α.Σ.Κ.Τ., κ. Μιχ. Αρφαρά, τον Κοσμήτορα κ. Γ. Ξηροπαΐδη και μέλη της ΜΟ.ΔΙ.Π. της Α.Σ.Κ.Τ., και συζήτησε μαζί τους τις γενικές αρχές λειτουργίας της Σχολής, διοικητικά ζητήματα μετά την ίδρυση του Τμήματος Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης το 2006-2007, στρατηγικές εσωτερικής ανάπτυξης του Τμήματος, προοπτικές ενίσχυσης και διεύρυνσης του θεματικού αντικειμένου, καθώς και σχέδια εσωτερικών μεταρρυθμίσεων. Η Επιτροπή ενημερώθηκε για την κακή οικονομική κατάσταση της Σχολής και τις συνέπειες στη λειτουργία του Ιδρύματος από τη ριζική μείωση της κρατικής επιχορήγησης, τη μείωση του διδακτικού προσωπικού και την κατάργηση των έκτακτων θέσεων διδακτικού προσωπικού (κατάργηση του ΠΔ 407/1980).

Εν συνεχεία η Επιτροπή είχε μακρά συνάντηση με τον Πρόεδρο του Τμήματος, κ. Ν. Δασκαλοθανάση, και τα μέλη της Ο.Μ.Ε.Α. του Τμήματος και ενημερώθηκε διεξοδικά μέσω Powerpoint για το ιστορικό, τις κεντρικές εγκαταστάσεις και τα εκπαιδευτικά παραρτήματα της Α.Σ.Κ.Τ., τη διάρθρωση του προπτυχιακού προγράμματος σπουδών, τις θεματικές ενότητες, τις μορφές, τις μεθόδους και τους στόχους της διδασκαλίας, τις εκπαιδευτικές αρχές των διδασκόντων, τους τρόπους αξιολόγησης των φοιτητών και τα οφέλη από τη συνεργασία με το Τμήμα Εικαστικών Τεχνών. Σε αυτό το πλαίσιο παρουσιάστηκαν οι κοινές δραστηριότητες των δύο Τμημάτων και οι εκπαιδευτικές εκδρομές, και έγινε αναφορά στις κινητικότητες φοιτητών και καθηγητών μέσω του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Erasmus και στις πολιτιστικές εκδηλώσεις (διαλέξεις, ημερίδες, συνέδρια, προβολές, επιμέλειες εκθέσεων). Επίσης δόθηκε σαφής εικόνα του κανονισμού των διδακτορικών σπουδών, της ερευνητικής πολιτικής του Τμήματος και του ερευνητικού έργου των διδασκόντων (συμμετοχή σε ερευνητικά προγράμματα, συνέδρια και συλλογικούς τόμους, ατομικές δημοσιεύσεις), με παράθεση ποσοτικών στοιχείων και επιμέρους παρατηρήσεων. Τέλος δόθηκε έμφαση στους άμεσους και μελλοντικούς σχεδιασμούς σχετικά με το πρόγραμμα προπτυχιακών και μεταπτυχιακών σπουδών, τη Δια Βίου Εκπαίδευση και την πρακτική άσκηση, τη σύνδεση με την αγορά εργασίας και τη διεθνοποίηση των σπουδών, καθώς και τρόπους ανάπτυξης δράσεων και βελτίωσης της γενικότερης λειτουργίας του Τμήματος.

Την Τρίτη η Επιτροπή επισκέφτηκε το campus της Α.Σ.Κ.Τ. στην οδό Πειραιώς 256 και ξεναγήθηκε από τον Κοσμήτορα και τον Πρόεδρο του Τμήματος στις αίθουσες Θεάτρου, Κινηματογράφου και Θεωρητικών μαθημάτων, στη Βιβλιοθήκη, στην αίθουσα Η/Υ, στον εκθεσιακό χώρο De Chirico, σε Καλλιτεχνικά Εργαστήρια και στο Εστιατόριο. Επίσης είχε την ευκαιρία να επισκεφτεί με τον Πρύτανη της Α.Σ.Κ.Τ. το νέο κτήριο που θα στεγάσει τη βιβλιοθήκη της Σχολής, να συζητήσει με το προσωπικό της βιβλιοθήκης και να διαπιστώσει τις ιδεώδεις δυνατότητες συνέργειας με το αδελφό Τμήμα Εικαστικών Τεχνών.

Την Τετάρτη η Επιτροπή είχε διεξοδικές και γόνιμες συζητήσεις στο κτήριο επί της οδού Πατησίων 42 (αίθουσα Πρεβελάκη) με το προσωπικό της Γραμματείας του Τμήματος, με τα μέλη Δ.Ε.Π., με αρκετούς προπτυχιακούς φοιτητές, απόφοιτους και υποψήφιους διδάκτορες του Τμήματος. Επίσης συνάντησε στον ίδιο χώρο θεσμικούς εκπροσώπους από το χώρο της Τέχνης και της Ιστορίας της Τέχνης (την κ. Ά. Καφέτση, Δ/ντρια ΕΜΣΤ, την κ. Κ. Αρφαρά, Καλλιτεχνική Δ/ντρια Θεάτρου & Χορού στη Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών του Ιδρύματος Ωνάση, την κ. Έ. Αγαθονίκου, Προϊσταμένη Διεύθυνσης Συλλογών, Μουσειολογικού και Καλλιτεχνικού Προγραμματισμού της Εθνικής Πινακοθήκης και τον κ. Κ. Χριστόπουλο, Καλλιτέχνη, απόφοιτο Α.Σ.Κ.Τ. και Επιμελητή, μέλος της Επιστημονικής Ομάδας της Biennale) και συζήτησε εκτενώς μαζί τους τις δυνατότητες συνεργασίας του Τμήματος με μουσεία και πινακοθήκες σε επίπεδο έρευνας, διδασκαλίας και πρακτικής άσκησης, μετεκπαίδευσης και έκτακτης απασχόλησης φοιτητών της Α.Σ.Κ.Τ. (στην επιμέλεια εκθέσεων, τη μουσειολογία, τα εργαστήρια ψηφιακής παραγωγής της ΕΜΣΤ κτλ.) αλλά και επαγγελματικής αποκατάστασης αποφοίτων του Τμήματος.

Υλικό αξιολόγησης

Ήδη την πρώτη ημέρα της επιτόπιας επίσκεψης, η Επιτροπή παρέλαβε περιεκτικό φάκελο, ο οποίος περιλάμβανε σε ηλεκτρονική (usb stick) και έντυπη μορφή τα εξής έγγραφα:

- Πρόγραμμα Εξωτερικής Αξιολόγησης
- Έκθεση Εσωτερικής Αξιολόγησης του Τμήματος Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης της

Α.Σ.Κ.Τ. (Έκδοση 2-Φεβρ. 2014) και τα Παραρτήματά της:

1. Ταυτότητα του Τμήματος Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης (Φεβρουάριος 2014).
2. Παρουσίαση του Τμήματος Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης.
3. Οδηγό Σπουδών του Τμήματος Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης για το ακαδημαϊκό έτος 2010-2011 (στην ελληνική και αγγλική γλώσσα), Πρόγραμμα Προπτυχιακών Σπουδών ακαδημαϊκού έτους 2013-2014 και Ωρολόγιο Πρόγραμμα ακαδημαϊκού έτους 2013-2014.
4. Οδηγό Σπουδών του Τμήματος Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης για το ακαδημαϊκό έτος 2007-2008 (στην ελληνική και αγγλική γλώσσα).
5. Ετήσια απογραφική έκθεση για το ακαδημαϊκό έτος 2010-2011 με παραρτήματα.
6. Ετήσια απογραφική έκθεση για το ακαδημαϊκό έτος 2009-2010 με παραρτήματα.
7. Δείγμα συμπληρωμένου απογραφικού δελτίου διδάσκοντος και μαθήματος.
8. Δείγμα συμπληρωμένου απογραφικού δελτίου φοιτητή και κείμενο με παρατηρήσεις φοιτητών, όπως καταχωρήθηκαν στα απογραφικά δελτία.
9. Δείγμα προπτυχιακής εργασίας, προπτυχιακού γραπτού εξετάσεων και άρθρου υποψήφιας διδάκτορος.
10. Δείγματα πρακτικών συνεδριάσεων Γενικής Συνέλευσης και Γενικής Συνέλευσης Ειδικής Σύγκλησης Τμήματος.

Επίσης η Επιτροπή έλαβε αντίτυπα της εκδοτικής σειράς της Α.Σ.Κ.Τ. και έλαβε γνώση των ποικίλων δημοσιεύσεων των διδασκόντων (βιβλία, περιοδικά) και των φοιτητών (έντυπα εκθέσεων) του Τμήματος.

Συμπεράσματα

Σύμφωνα με την έκθεση εξωτερικής αξιολόγησης, η αξιολόγηση του Τμήματος Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης, που έγινε με αυστηρά κριτήρια και με ακαδημαϊκό πρότυπο αντίστοιχα Τμήματα και Σχολές της Ευρώπης και των ΗΠΑ, είναι απολύτως θετική. Στην έκθεση αναφέρεται ότι πρόκειται για ένα δυναμικό Τμήμα με ξεχωριστή φυσιογνωμία στον ελληνικό χώρο, καθώς είναι το μόνο Πανεπιστημιακό Τμήμα που προσφέρει αυτόνομες σπουδές Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης υπό τη σκέπη της Α.Σ.Κ.Τ. και σε στενή συνάφεια με την καλλιτεχνική παραγωγή στο Τμήμα Εικαστικών Τεχνών. Αναφέρεται επίσης ότι κατά τη βραχύχρονη λειτουργία του (2006-2011), το Τμήμα κατόρθωσε:

- 1) να στελεχώσει το διδακτικό προσωπικό του με ικανούς ερευνητές, που διαθέτουν αξιολογημένη ακαδημαϊκή εμπειρία σε Πανεπιστήμια της Ευρώπης και των ΗΠΑ, αναπτύσσουν ερευνητική δραστηριότητα και μεριμνούν για τη βελτίωση της διδασκαλίας και των παρεχομένων σπουδών,
- 2) να προσελκύσει καλούς προπτυχιακούς φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες,
- 3) να διαμορφώσει ένα σύγχρονο Πρόγραμμα Προπτυχιακών Σπουδών με ευρωπαϊκό προσανατολισμό και έμφαση στη διεπιστημονικότητα, το οποίο ανανεώνεται σε τακτά

διαστήματα, και ένα Πρόγραμμα Διδακτορικών Σπουδών υψηλών προδιαγραφών,

4) να αναπτύξει γόνιμη συνεργασία με το αδελφό Τμήμα Εικαστικών Τεχνών, με συμμετοχή των διδασκόντων του στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Εικαστικού Τμήματος και των φοιτητών του σε κοινές καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δράσεις,

5) να δημιουργήσει διόδους συνεργασίας με εξωπανεπιστημιακούς φορείς Τέχνης και Πολιτισμού με στόχο την ευρύτερη κατάρτιση και επαγγελματική θωράκιση των φοιτητών και φοιτητριών του.

Επισημαίνεται ακόμη ότι η λειτουργία του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών, που αποτελεί άμεση προτεραιότητα, θα επιτρέψει την περαιτέρω εμβάθυνση και εξειδίκευση των σπουδών Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης και θα δημιουργήσει τον απαραίτητο συνδετικό κρίκο ανάμεσα στις προπτυχιακές και τις διδακτορικές σπουδές.

Οι επιμέρους συστάσεις της Επιτροπής Αξιολόγησης συνιστούν προτάσεις για περαιτέρω διαρθρωτικές βελτιώσεις του διδακτικού και ερευνητικού έργου του Τμήματος, των διοικητικών υπηρεσιών και των υποδομών του, ώστε να αναπτύξει ακόμη περισσότερο τη δυναμική του και να γίνει ακόμη πιο ανταγωνιστικό στο πλαίσιο της διεθνούς ακαδημαϊκής κοινότητας.

Μαρία Χατζή

Συνεργάτις ΜΟΔΙΠ ΑΣΚΤ

Παράρτημα 3

ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΗΣΕΙΣ – ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Το παρόν αποτελεί μια απόπειρα συνοπτικής παρουσίασης του υλικού το οποίο διανεμήθηκε στο πλαίσιο του Εκπαιδευτικού Προγράμματος «Αξιολόγηση και διασφάλιση ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση»² (ΕΚΠΑ, Κέντρο Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης και Επιμόρφωσης, Αθήνα, 2012), αποτελεί δηλαδή παράθεση αποσπασμάτων κειμένων και παρουσιάσεων κατά τρόπο ώστε να καθίσταται δυνατή η άμεση αναζήτηση εννοιών και θεωρητικών προσεγγίσεων που άπτονται των διαδικασιών διασφάλισης ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση, διαδικασιών οι οποίες σε επίπεδο Ιδρύματος είναι επί του παρόντος υπό διαμόρφωση.

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΟΡΟΥ «ΠΟΙΟΤΗΤΑ»

Η ποιότητα ως έννοια είναι σύνθετη και ιδεολογικά φορτισμένη. Σε μια κοινωνία όμως όπως η σημερινή όπου ο καταναλωτής διαθέτει αυξημένη αγοραστική δύναμη και μεγάλη γκάμα επιλογών, η ποιότητα ως έννοια φαντάζει οικεία, θεωρείται δε βασικός παράγοντας αγοραστικής συμπεριφοράς ακόμη και στο χώρο της εκπαίδευσης έχοντας κυριαρχήσει στο δημόσιο λόγο κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες με τον ίδιο τρόπο που κατά το 19^ο αιώνα κυριαρχούσε ο λόγος για ανωτερότητα της γενικής παιδείας (έναντι της τεχνικής) και αργότερα ο λόγος περί εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης που εντασσόταν στο πλαίσιο των συζητήσεων για την ακολουθητέα μεταρρυθμιστική πολιτική.

Ειδικότερα, κατά το 19^ο αιώνα ιδεολογικά ρεύματα και εθνικές επιδιώξεις σημάδεψαν την ταυτότητα της εκπαίδευσης η οποία κλήθηκε να προωθήσει την ιδέα της συλλογικότητας, τα μέλη της οποίας μοιράζονταν την ίδια πολιτιστική καταγωγή και συνέπιπταν στην επιθυμία τους να ζήσουν μαζί με αλληλεγγύη παρά τις μεγάλες μεταξύ τους ανισότητες. Ανάλογα με τη θεώρηση την οποία εξέφραζε κάθε σχολή σκέψης (μαρξιστική θεώρηση,

² Η συμμετοχή στο εν λόγω Πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της συγχρηματοδοτούμενης Πράξης «ΜΟΔΙΠ ΑΣΚΤ».

φιλελεύθερη θεώρηση), κριτήριο ποιότητας θεωρήθηκε η επίτευξη ενός συγκεκριμένου και κοινωνικά προσδιορισμένου στόχου. Βασικό στοιχείο ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης ήταν η διδασκαλία των ανθρωπιστικών γραμμάτων που επέβαλε την πειθαρχημένη και συστηματική θεώρηση των πραγμάτων και προετοίμαζε το διδασκόμενο για την άσκηση του ηγετικού του ρόλου στην κοινωνία (Ματθαίου Δ., 2007).

Σε μια εποχή λοιπόν που το ισχύον τότε επιστημολογικό παράδειγμα ήθελε την επιστημονική γνώση αντικειμενική και αμετάβλητη στο χρόνο, ορθολογικά και εμπειρικά τεκμηριωμένη, χωρίς ιδιοσυγκρασιακές προτιμήσεις και ηθικούς ή αισθητικούς αντικατοπτρισμούς, η εκπαίδευση εξακολουθούσε να έχει ως προτεραιότητα την προσωπική ολοκλήρωση κατ' αντιδιαστολή προς την κατάρτιση που σκοπό είχε να αναπτύσσει δεξιότητες και να παρέχει πρακτικές γνώσεις (Ματθαίου Δ., 2011).

Η άνοδος ωστόσο αυταρχικών καθεστώτων και ο ιδεολογικοπολιτικός ανταγωνισμός κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου υπαγόρευαν στη Δύση τη διασφάλιση της ηρεμίας στο εσωτερικό μέτωπο και την υιοθέτηση πολιτικών εκδημοκρατισμού οι οποίες σηματοδοτούσαν τη «μαζικοποίηση της εκπαίδευσης». Η εκπαίδευση αντιμετωπιζόταν πλέον και ως μηχανισμός προώθησης της κοινωνικής δικαιοσύνης και ως μοχλός οικονομικής ανάπτυξης.

Το καίριο όμως πλήγμα κατά της ισότητας, ως ισότιμου με τα λοιπά κριτηρίου ποιότητας, θα κατέφερε όχι ο συντηρητισμός αλλά η νεοφιλελεύθερη θεώρηση που κυριαρχούσε στη νέα εποχή που άρχισε να ανατέλλει από τα τέλη ήδη της δεκαετίας του 1970. Η εκπαίδευση συνέχιζε να διευρύνεται την ίδια στιγμή που οι ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης που την τροφοδοτούσαν με τους απαραίτητους πόρους υποχωρούσαν και την ευφορία των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών διαδέχονταν ο σκεπτικισμός και η απογοήτευση. Συστατικά στοιχεία του νέου μίγματος πολιτικής αποτελούν η απελευθέρωση και παγκοσμιοποίηση των αγορών, η αποκέντρωση και η διηπειρωτική διασπορά των παραγωγικών δραστηριοτήτων, η ενίσχυση των πολυεθνικών κολοσσών μέσα από εξαγορές και συγχωνεύσεις, η ιδιωτικοποίηση κλάδων του δημόσιου τομέα, η μεγέθυνση του τομέα των υπηρεσιών, η αντικατάσταση εργασιακών πρακτικών του παρελθόντος (μηχανική εργασία, κατακόρυφο μάνατζμεντ) με νέες (υψηλή και διαρκώς ανανεούμενη εργασιακή ειδίκευση, εναλλαγή σε εργασιακούς ρόλους, οριζόντιο μάνατζμεντ, εργασιακή κουλτούρα που τη διακρίνουν η πρωτοβουλία, η ικανότητα επίλυσης προβλημάτων, η ταχεία λήψη αποφάσεων, η συνεργασία, η ανάληψη και διαχείριση κινδύνου, η ευέλικτη εργασία, η εκχώρηση πρωταγωνιστικού ρόλου στον καταναλωτή και η έμφαση στις πρακτικές μάρκετινγκ). Θεμέλιο για την υιοθέτηση των πολιτικών αυτών αποτέλεσε η ραγδαία ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών καθώς και της τεχνοεπιστήμης, που σηματοδότησαν την ανάδυση της αποκαλούμενης οικονομίας και κοινωνίας της γνώσης (Ματθαίου Δ., 2007).

Στο πλαίσιο αυτό ο ψηφιακός αναλφαριθμητισμός φαίνεται να χαράσσει μια ακόμη διαχωριστική γραμμή στο κοινωνικό σώμα η οποία διευρύνεται συνεχώς. Οι εξελίξεις

εξάλλου στην επιστήμη συνδέονται με κρίσιμες αναθεωρήσεις στο επιστημολογικό παράδειγμα πάνω στο οποίο θεμελιώθηκε η νεωτερικότητα (Ματθαίου Δ., 2011).

Έρεισμα δηλαδή και ταυτόχρονα απότοκο των εν λόγω εξελίξεων αποτέλεσε η ανάδυση και σταδιακή εδραίωση νέων ιδεολογικών και επιστημολογικών θεωρήσεων. Ο φιλελευθερισμός και ο πρωταγωνιστικός ρόλος του ατόμου έρχονται πλέον να αντικαταστήσουν τα σοσιαλδημοκρατικά ιδεώδη, την αξία της αλληλέγγυας κοινωνίας και των συμπαγών κοινωνικών ομάδων που τις συνέχουν ταξικά συμφέροντα ή / και κοινές πολιτισμικές καταβολές. Τα όρια ανάμεσα στην αντικειμενική αλήθεια και την υποκειμενική της θεώρηση γίνονται ασαφή, η πραγματικότητα κατασκευάζεται και εν πολλοίς σκηνοθετείται από τα ΜΜΕ. Κατασκευάζονται επίσης νέοι και ευμετάβλητοι αναγνωστικοί κώδικες που κάνουν αισθητή την παρουσία τους λχ. στο διαφορετικό τρόπο με τον οποίο αξιολογείται η πολιτιστική παραγωγή· αξιολόγηση που συγχέει συχνά τον καταναλωτή με τον πολίτη, το εμπόρευμα με το πολιτιστικό προϊόν, το χρηστικό με το διαχρονικό.

Με την επικράτηση στο ιδεολογικό πεδίο του φιλελευθερισμού και του οικονομικού πραγματισμού που τον συνοδεύει, ο εκπαιδευτικός λόγος κυριαρχείται πλέον από έννοιες δάνειες από τον κόσμο των επιχειρήσεων: ανταγωνισμός, αποτελεσματικότητα, απόδοση λόγου, μάνατζμεντ, παραγωγικότητα, καταναλωτής. Παράλληλα, ενισχύονται οι φωνές που υποστηρίζουν ότι η εκπαίδευση οφείλει να υιοθετήσει τα πρότυπα της αγοράς: να μετατρέψει σχολεία και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα σε αυτοτελείς μονάδες διεκπεραίωσης του εκπαιδευτικού έργου και διαχείρισης των οικονομικών τους, να ενθαρρύνει το μεταξύ τους ανταγωνισμό, να εφαρμόσει τις πρακτικές του μάνατζμεντ και, αν χρειαστεί, να προσλάβει μάνατζερς από την αγορά, να συνδεθεί με επιχειρήσεις. Η στροφή της εκπαίδευσης προς την οικονομία και ο επιδιωκόμενος ουσιαστικός μετασχηματισμός της σε υποσύστημά της φαίνεται να ενισχύεται και από την υποχώρηση του εθνικού κράτους. Η ανατροπή στην ιεράρχηση των κριτηρίων ποιότητας θεωρείται ότι συνιστά αποτέλεσμα της αδυναμίας του εθνικού κράτους να διαχειριστεί αυτοδύναμα τις οικονομικές εξελίξεις σε ένα παγκοσμιοποιημένο και ρευστό επιχειρηματικό περιβάλλον και σε μια κοινωνία με πολυπολιτισμική σύνθεση στην οποία ο αξιακός σχετικισμός και η ελευθερία των ατομικών επιλογών δίνουν τον τόνο (Ματθαίου Δ., 2007).

Τα διαδοχικά εξάλλου προγράμματα λιτότητας, συνέπεια της οικονομικής κρίσης, είχαν ως αποτέλεσμα τον περιορισμό της χρηματοδότησης της εκπαίδευσης και την επαγγελματοποίηση των σπουδών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με την αιτιολογία ότι γίνεται σπατάλη κοινωνικών πόρων στην περίπτωση που οι πόροι αυτοί κατευθύνονται σε σπουδές οι οποίες δεν έχουν ανταπόκριση στην αγορά εργασίας (Παπακωνσταντίνου Γ., 2005).

Σε μια προσεκτική εντούτοις ανάγνωση των κειμένων που αναφέρονται στην ποιότητα αποκαλύπτεται μια δυσδιάκριτη ίσως αλλά καθόλου επουσιώδης διολίσθηση στο εννοιολογικό περιεχόμενο της ισότητας. Από δικαίωμα του πολίτη και υποχρέωση της

αλληλέγγυας πολιτείας, η ισότητα στην εκπαίδευση αντιμετωπίζεται όλο και πιο πολύ ως προϋπόθεση της κοινωνικής ομαλότητας, την οποία έχει ανάγκη η εύρυθμη λειτουργία της αγοράς.

Ποιοτική δεν θεωρείται πλέον η γνώση που ακολουθεί τη συμβατική διάκριση των επιστημών σε κλάδους, που δίνει έμφαση στις βασικές αρχές και νόμους καθεμιάς ή που ιεραρχεί τη μορφωτική τους αξία με βάση τη συμβολή τους στην ανάπτυξη του πνεύματος, της ηθικής και αισθητικής υπόστασης του ατόμου. Από τη στιγμή που η νέα θεώρηση υποβαθμίζει τις μεγαλειώδεις αρχές της νεωτερικότητας σε μεγάλες αφηγήσεις, που η αποκάλυψη της αντικειμενικής αλήθειας θεωρείται ότι βρίσκεται εκτός των δυνατοτήτων της επιστήμης, που νέα γνωστικά υβρίδια αναπτύσσονται στα σημεία επαφής των παραδοσιακών επιστημονικών κλάδων, που η αναλώσιμη γνώση (αυτή που γρήγορα ξεπερνιέται) προκρίνεται έναντι της διαχρονικής, που οι αξίες προσεγγίζονται με τρόπο υποκειμενικό, η διεπιστημονική προσέγγιση, ο πλουραλισμός των θεωρήσεων, η έμφαση στη σχολική γνώση που έχει στενή σχέση με τις ανάγκες της περιρρέουσας πραγματικότητας κλπ., απέκτησαν προτεραιότητα ως κριτήρια ποιότητας. Οι απαιτήσεις της αγοράς μετατόπισαν το κέντρο βάρους της ποιότητας από τις γνώσεις στις δεξιότητες / ικανότητες. Ποιοτική συνεπώς χαρακτηρίζεται η εκπαίδευση που προετοιμάζει το άτομο να μαθαίνει και να προσαρμόζεται δια βίου σε μια κοινωνία υψηλής διακινδύνευσης, να διαχειρίζεται την πληροφορία, να καινοτομεί και να παράγει (Ματθαίου Δ., 2007).

Το τέλος λοιπόν της δεκαετίας του 1970 σήμανε την απαρχή αμφισβήτησης του μονοπωλίου του εκπαιδευτικού κόσμου σε ζητήματα ποιότητας. Νέοι παίκτες εμφανίστηκαν στο προσκήνιο. Ήταν κατ' αρχάς οι γονείς. Μια δεύτερη ισχυρή ομάδα παικτών προέρχεται, όπως έχει ήδη αναφερθεί, από το χώρο της αγοράς. Σχετικά νεότεροι παίκτες στο παιχνίδι είναι οι διεθνείς οργανισμοί. Στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον η εμπλοκή του ΟΟΣΑ, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, της Διεθνούς Τράπεζας αλλά και της Ουνέσκο θα έλεγε κανείς ότι είναι αναμενόμενη.

Οι δείκτες ποιότητας, τα επίπεδα αναφοράς μέσω Ευρωπαϊκών Επιδόσεων, ο κατάλογος των βασικών ικανοτήτων, τα συστήματα αξιολόγησης και βελτίωσης της ποιότητας κοκ. αποτελούν κατασκευές των διεθνών οργανισμών οι οποίοι είναι επίσης υπεύθυνοι για τη διοργάνωση ποικίλων ασκήσεων αξιολόγησης των εκπαιδευτικών επιδόσεων (λχ. PISA) (Ματθαίου Δ., 2011).

Ειδική ενότητα αφιερωμένη στη διασφάλιση της ποιότητας στον υπό διαμόρφωση Ενιαίο Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης υπάρχει εξάλλου σε όλα τα ανακοινωθέντα των Συμβουλίων Υπουργών που παρακολουθούν την πορεία εφαρμογής της Διακήρυξης της Μπολόνια.

Η κατά τα ανωτέρω αντιπαράθεση για την ποιότητα δεν έχει συνεπώς κριθεί ακόμη ούτε στο εννοιολογικό, ούτε στο ιδεολογικό, ούτε στο θεσμικό πεδίο. Μέσα από μια μακρά και επίμοχθη διαλεκτική αντιπαράθεση του νέου με το παλιό, το νοηματικό της περιεχόμενο και οι ιδεολογικές της ορίζουσες εξακολουθούν να μετασχηματίζονται, όπως και

παλαιότερα, υπό την πίεση της ιστορικής συγκυρίας όπως την ερμηνεύουν οι πρωταγωνιστές του εκπαιδευτικού γίγνεσθαι. Γι' αυτό και οι συνήθειες προτροπές να ακολουθήσουμε το δρόμο άλλων χωρών -στις οποίες σημειωτέον οι εξελίξεις δεν είναι ενιαίες- ή να εφαρμόσουμε τις οδηγίες των διεθνών οργανισμών, που κατά κανόνα διοικούνται από άτομα με συγκεκριμένη ιδεολογικοπολιτική ταυτότητα, είναι αυτόχρονα επικίνδυνες (Ματθαίου Δ., 2007).

ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ – ΓΕΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Ο όρος «διασφάλιση ποιότητας στην εκπαίδευση» παραπέμπει σε μηχανισμούς διασφάλισης ποιότητας των παραγόμενων από επιχειρήσεις προϊόντων οι οποίοι είχαν ξεκινήσει αρχικά ως μηχανισμοί «επιθεώρησης ποιότητας» (quality inspection) για να αναβαθμιστούν σταδιακά σε μηχανισμούς «ελέγχου ποιότητας» (quality control), «διασφάλισης ποιότητας» (quality assurance), «βελτίωσης ποιότητας» (quality enhancement) και «διοίκησης ολικής ποιότητας» (total quality management) ή, άλλως, ΔΟΠ. Μαζί με τους εν λόγω μηχανισμούς της αγοράς έχουν εισβάλει στην εκπαίδευση και ορισμένες ιδεολογικές παραδοχές. Σύμφωνα με αυτές, η ποιότητα μπορεί να αποτιμηθεί «ποσοτικά» με τη χρήση κατάλληλων προδιαγραφών (benchmarks) και την υιοθέτηση στάνταρντς. Υπέρτατος κριτής της ποιότητας είναι ο «καταναλωτής» του εκπαιδευτικού αγαθού. Υπό την έννοια αυτή αντικειμενικά κριτήρια ποιότητας δεν υπάρχουν (Ματθαίου Δ., 2007).

Το σύστημα εξάλλου της ΔΟΠ ως σύστημα διοίκησης επιχειρήσεων αναπτύχθηκε στην Ιαπωνία το 1950 από τον Αμερικανό καθηγητή William Edwards Deming, επεκτάθηκε αργότερα στην Αμερική και μόλις τη δεκαετία του 1980 άρχισε να εφαρμόζεται και στην Ευρώπη. Βάσει του συστήματος της ΔΟΠ επιδιώκεται η μεγιστοποίηση της αξίας του παρεχόμενου προϊόντος ή υπηρεσίας όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από τον πελάτη με πλήρη ωστόσο συμμετοχή των εργαζομένων, ο δε κύκλος του Deming μπορεί να σχηματιστεί ως ακολούθως:

Plan => Do => Check => Act => Plan

(Ράπτης Α., 2012).

Σύμφωνα λοιπόν με το μοντέλο της ΔΟΠ, η ολική ποιότητα ως έννοια είναι δυναμική προκύπτουσα ως αποτέλεσμα της συνεχούς προσπάθειας των εμπλεκόμενων για τη βελτίωση των προϊόντων και των υπηρεσιών με στόχο την ικανοποίηση των τρεχουσών και μελλοντικών αναγκών και προσδοκιών των πελατών.

Στο πλαίσιο ειδικότερα της εκπαιδευτικής αξιολόγησης η συστημική προσέγγιση της ΔΟΠ,

εξετάζοντας τους εκπαιδευτικούς οργανισμούς και το εκπαιδευτικό σύστημα ως παραγωγικά συστήματα, εστιάζει στην ανάγκη εξασφάλισης ποιοτικών εισροών (πχ. προγράμματα σπουδών, εγκαταστάσεις και εξοπλισμός) και ποιοτικών διαδικασιών (πχ. διδακτικής μεθοδολογίας, διοίκησης), ώστε να εξασφαλίζονται ποιοτικές εκροές / αποτελέσματα (πχ. εκπαίδευση, μαθητικές επιδόσεις).

Δυσκολίες στην εφαρμογή του μοντέλου στο χώρο της εκπαίδευσης εντοπίζονται στον προσδιορισμό της έννοιας του πελάτη, η οποία φαίνεται ότι είναι ευρύτατη, αλλά και στη δυσκολία εντοπισμού των επιθυμιών των πελατών. Στην εκπαίδευση ο πελάτης δεν μπορεί να έχει πάντα δίκιο, η δε δυσκολία ορισμού της ποιότητας σχετίζεται με την υποκειμενικότητα που χαρακτηρίζει τα κριτήρια που υιοθετεί ο κάθε παραγωγός ή αποδέκτης του εκπαιδευτικού προϊόντος. Γίνεται μάλιστα διάκριση μεταξύ δύο κατηγοριών πελατών: των εσωτερικών οι οποίοι είναι μέλη του οργανισμού (πχ. διευθυντής που αναθέτει εργασία σε εργαζόμενο, εργαζόμενος η επιμόρφωση του οποίου αντιμετωπίζεται ως επένδυση στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού), και των εξωτερικών οι οποίοι είναι αποδέκτες των υπηρεσιών του οργανισμού και δεν είναι μέλη του (λχ. κοινωνία, μελλοντικοί εργοδότες, ανώτερης βαθμίδας εκπαιδευτικοί οργανισμοί) (Μπουρλετίδης Κ., *Ποιότητα και Εκπαίδευση*, 2012).

Υποστηρίζεται εξάλλου ότι το προϊόν της εκπαίδευσης περιλαμβάνει την παροχή γνώσεων, την ανάπτυξη δεξιοτήτων, τη μετάδοση ηθικών αξιών, την εξασφάλιση της σωματικής και πνευματικής ανάπτυξης των εκπαιδευομένων, την κοινωνικοποίηση. Οι φοιτητές υπ' αυτή την έννοια είναι και «εργαζόμενοι» και «πελάτες» αλλά και «προϊόντα» (Μπουρλετίδης Κ., *Αξιολόγηση Πανεπιστημιακού Ιδρύματος-Τμημάτων-Υποδομών και Υπηρεσιών*, 2012).

Ιδιαίτερη μνεία στο σημείο αυτό πρέπει να γίνει στις αρχές και τις κατευθυντήριες οδηγίες για τη διασφάλιση της ποιότητας στον Ευρωπαϊκό Χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΧΑΕ) όπως αυτές αναλύονται στην έκθεση της ΕΝQA (European Association for quality assurance in Higher Education)³. Οι ανωτέρω αρχές και κατευθυντήριες οδηγίες εντάσσονται στο πλαίσιο της επιδίωξης η Ευρώπη να καταστεί η πιο δυναμική, βασισμένη στη γνώση, οικονομία του κόσμου (Στρατηγική της Λισαβόνας), αναφέρονται δε μόνο στους τρεις κύκλους της ανώτατης εκπαίδευσης που περιγράφονται στη Διακήρυξη της Μπολώνια, δεν αποσκοπούν δηλαδή στην κάλυψη του χώρου της έρευνας ή της διοίκησης των ιδρυμάτων γενικότερα⁴.

Η εν λόγω έκθεση της ΕΝQA έλαβε υπόψη την ποικιλομορφία που αναγνωρίζεται γενικά ότι αποτελεί μία από τις αρετές της Ευρώπης και προέκρινε μια στενή, περιγραφική

³ www.enqa.eu

⁴ Το γεγονός ότι η διαδικασία διασφάλισης ποιότητας στον ΕΧΑΕ όπου συμμετέχει η Ελλάδα, επικεντρώνεται κατ' εξοχήν στην εκπαίδευση αντικατοπτρίζεται και στο ν. 3374/2005 ο οποίος εφαρμόζεται μεταβατικά βάσει του νέου νόμου-πλαισίου.

προσέγγιση αυστηρά τυποποιημένων αρχών στοχεύοντας περισσότερο σε αυτά που πρέπει να γίνουν παρά στο πώς πρέπει να επιτευχθούν. Οι κατευθυντήριες οδηγίες παρέχουν πρόσθετες πληροφορίες σχετικά με την καλή πρακτική.

Στην έκθεση της ΕΝQA επισημαίνεται ότι τα πανεπιστημιακά ιδρύματα πρέπει να δεσμεύονται ρητά ότι θα αναπτύξουν πολιτισμό ποιότητας. Για να το πετύχουν, θα πρέπει το κάθε ίδρυμα να αναπτύξει και να εφαρμόσει μία πολιτική διασφάλισης ποιότητας (ΔΠ). Η δήλωση της πολιτικής ΔΠ και η δημοσιοποίηση αυτής συμβάλλουν στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης του κοινού στην αυτονομία των ιδρυμάτων. Στη δήλωση της πολιτικής ΔΠ περιλαμβάνονται η σχέση διδασκαλίας και έρευνας στο κάθε ίδρυμα, η στρατηγική του ιδρύματος σε θέματα ποιότητας και η οργάνωση του εσωτερικού συστήματος ΔΠ.

Στην εν λόγω έκθεση της ΕΝQA επισημαίνεται εξάλλου ότι:

- Η ΔΠ των προγραμμάτων σπουδών των ΑΕΙ θα πρέπει να αναφέρεται στην ανάπτυξη και δημοσιοποίηση σαφώς διατυπωμένων μαθησιακών στόχων, στις ειδικές απαιτήσεις για διαφορετικούς τρόπους υλοποίησης και στη διάθεση κατάλληλων φυσικών υποδομών, όπως βιβλιοθήκες και πληροφοριακή υποδομή, αλλά και υποδομών με τη μορφή της ατομικής εκπαίδευσης, συμβουλευτικής κλπ.
- Οι διαδικασίες αξιολόγησης των φοιτητών θα πρέπει να σχεδιάζονται με στόχο τη μέτρηση της επιτυχίας των σκοπούμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων και των άλλων στόχων του κάθε προγράμματος, να ανταποκρίνονται στον εκάστοτε σκοπούμενο στόχο (διάγνωση, εκπαίδευση ή ανακεφαλαίωση), να έχουν σαφή και δημοσιοποιημένα κριτήρια βαθμολόγησης, να έχουν σαφείς κανονισμούς για περιπτώσεις απουσίας ή κωλύματος του φοιτητή και να υπόκεινται σε διοικητικούς ελέγχους επαλήθευσης για να διασφαλίζεται η ακρίβεια των διαδικασιών.

Η έκθεση προτείνει και τη δημιουργία του μητρώου αναγνωρισμένων οργανισμών εξωτερικής διασφάλισης ποιότητας της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη. Προτείνει επίσης οι οργανισμοί εξωτερικής διασφάλισης ποιότητας να αξιολογούνται το πολύ κάθε πέντε έτη σε εθνική βάση ώστε να γίνεται σεβαστή η αρχή της προτεραιότητας των εθνικών θεσμών –ακόμη και αν οι οργανισμοί λειτουργούν και εκτός εθνικών συνόρων. Οι εν λόγω αξιολογήσεις θα πρέπει να παρέχουν πιστοποίηση και να εξετάζουν το βαθμό συμμόρφωσης στις Ευρωπαϊκές αρχές αλλά και στα κριτήρια εισδοχής ενός οργανισμού ως μέλους της ΕΝQA.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (Π.Σ.)

Με δεδομένο ότι τα προγράμματα σπουδών θεωρούνται ως βασικό μέσο της παραγωγικής διαδικασίας της εκπαίδευσης και ως παράγοντας πιστοποίησης της ποιότητας του

παραγόμενου «προϊόντος», κρίνεται ότι χρειάζονται διαρκή αναθεώρηση και εκσυγχρονισμό⁵. Επειδή ωστόσο στην εκπαίδευση δεν μπορούν οι ποιοτικές ιδιότητες του «προϊόντος» να αποδοθούν εξ ολοκλήρου στην εκπαίδευση, αλλά υπεισέρχονται και άλλοι παράγοντες που την προσδιορίζουν όπως η προσωπικότητα, η προπαίδεια, οι πνευματικές ικανότητες και οι κοινωνικοί-οικογενειακοί παράγοντες, η διασφάλιση / πιστοποίηση της ποιότητας θα πρέπει να στηρίζεται στους όρους και στις προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες υλοποιείται η ιδιάζουσα παραγωγική διαδικασία της εκπαίδευσης.

Υπ' αυτή την έννοια η αξιολόγηση ενός προγράμματος σπουδών στην πιο απλή μορφή της αφορά τη σύγκριση μεταξύ των στόχων του προγράμματος και των μέσων που τίθενται προς επίτευξη των στόχων αυτών. Οι στόχοι του προγράμματος πρέπει συνεπώς να είναι σαφείς, κατάλληλοι και το πρόγραμμα να είναι υλοποιήσιμο, η δε αξιολόγηση του προγράμματος θα αφορά τη δημιουργία συστήματος δεικτών με τη συνεργασία όλων των ενδιαφερομένων που θα εξετάζουν την καταλληλότητα του προγράμματος σε επίπεδο επιστημονικό (συμβατότητα με την ανάπτυξη της επιστήμης), παιδαγωγικό (μέθοδοι και παιδαγωγικές δραστηριότητες), οικονομικό (απαιτούμενοι και χρησιμοποιούμενοι πόροι, καθώς και ανταπόκριση στα χαρακτηριστικά των αναγκών της αγοράς εργασίας), θεσμικό (η θέση του προγράμματος σπουδών και των αντικειμένων του σε σχέση με την αποστολή του ιδρύματος) και κοινωνικό (συμφωνία μεταξύ των κοινωνικών αναγκών και του περιεχομένου του προγράμματος) (Παπακωνσταντίνου Γ., 2005).

Στο πλαίσιο αυτό η αξιολόγηση δεν περιορίζεται μόνο στον εκ των υστέρων απολογιστικό έλεγχο, αλλά ενσωματώνεται στην εκπαιδευτική διαδικασία και γίνεται λειτουργικό της μέρος (Κασσωτάκης Κ., 2012).

Πρέπει να σημειωθεί ότι με βάση την οριοθέτηση του McKnight διακρίνονται τρία είδη προγραμμάτων σπουδών: το «Επιδιωκόμενο» (intended curriculum), το «Εφαρμοσμένο» (applied) και το «Κατακτηθέν» (attained). Το Επιδιωκόμενο Π.Σ. αναφέρεται στην ποικιλία των παρεχόμενων γνώσεων με τη μορφή γραπτών κειμένων (πχ. γραπτό πρόγραμμα, οδηγίες προς εκπαιδευτικούς), δηλαδή στο τι θα διδαχθεί, ενώ το Εφαρμοσμένο απευθύνεται στο συγκεκριμένο της διδασκαλίας και αφορά την υλοποίηση του Επιδιωκόμενου. Το Κατακτηθέν Π.Σ. απευθύνεται στο προσωπικό συγκεκριμένο του φοιτητή και αφορά την κατάκτηση γνώσεων, δεξιοτήτων και στάσεων οι οποίες αποτιμώνται συνήθως με διάφορες αξιολογικές προσεγγίσεις της επίδοσης των φοιτητών.

Περαιτέρω, ο M. Scriven έχει εισαγάγει τη διάκριση μεταξύ της αξίας, της επιτυχίας και της σημαντικότητας ενός Π.Σ. Η έννοια της «αξίας» (worth) αναφέρεται στα εγγενή χαρακτηριστικά του Π.Σ. (δομή, διάρθρωση, επιστημολογική διάσταση και καταλληλότητα των περιεχομένων, επικαιρότητα), ο όρος «επιτυχία» (merit) αφορά κυρίως τη λειτουργικότητα του Π.Σ. (πχ. υποδομές) και ο όρος «σημαντικότητα» (significance)

⁵ Εκσυγχρονισμός ο οποίος θεμελιώνεται στα συστήματα γνώσης και τα «καθεστώτα αλήθειας» που επικρατούν στο διεθνές προσκήνιο την εκάστοτε εποχή (Φλουρής Γ.-Κρίκας Β., 2008).

αναφέρεται στο νόημα και την αξία που έχει το Π.Σ. για όλους εκείνους που επηρεάζει άμεσα και έμμεσα (Φλουρής Γ.-Κρίκας Β., 2008).

Η διαδικασία εξάλλου της αξιολόγησης ενός προγράμματος σπουδών μπορεί να σχηματοποιηθεί ως ακολούθως:

1. ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΟ ΣΤΑΔΙΟ (αρχικές επαφές με εντολείς, μελέτη βασικών πηγών)
2. ΣΤΕΛΕΧΩΣΗ ΤΗΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΟΥ Π.Σ. (επιλογή αξιολογητών, ορισμός ρόλων)
3. ΔΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ (επιλογή αξιολογικής προσέγγισης, προσδιορισμών αναγκών αξιολόγησης)
4. ΑΠΟΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ Π.Σ. (ταυτοποίηση κρίσιμων διαστάσεων του προγράμματος)
5. ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΣΤΑΝΤΑΡΤΣ
6. ΣΥΛΛΟΓΗ ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ
7. ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ
8. ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ (ανακοίνωση αποτελεσμάτων και ανάπτυξη προτάσεων προς εντολείς)
9. ΜΕΤΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ Π.Σ. (κριτικός αναστοχασμός επί της αξιολογικής διαδικασίας)

(Κρίκας Β., *Αξιολόγηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων*, 2012)

Στο πλαίσιο της ως άνω περιγραφείσας διαδικασίας αξιολόγησης ενός Π.Σ. πρωταρχική σημασία έχει η επιλογή κριτηρίων που θα αντιπροσωπεύουν τις διαστάσεις της αξίας ενός προγράμματος σπουδών. Η κρίσιμη τιμή, τα όρια της ποιότητας ή ο βαθμός απόδοσης ενός κριτηρίου αποκαλούνται στάνταρντς αξιολόγησης.

Τα κριτήρια λχ. που διαμορφώνει η Η.Η. Jacobs, καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα της λειτουργίας ενός Π.Σ. και αφορούν: α) τη θεωρητική βάση και σκοπιμότητα, β) τη διαθεματική σύνδεση, γ) το σχεδιασμό προς όφελος του διδασκόμενου, δ) τα καίρια ερωτήματα, ε) τις επιδιωκόμενες δεξιότητες, στ) τις διαδικασίες αποτίμησης, ζ) τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες, η) τη χρήση εκπαιδευτικού υλικού και πηγών και θ) τη διάρθρωση και χρήση της γλώσσας (Φλουρής Γ.-Κρίκας Β., 2008).

Περαιτέρω, τα κριτήρια αξιολόγησης ενός επιδιωκόμενου Π.Σ. μπορούν να διακριθούν, σύμφωνα με τον Β. Κρίκα, σε δύο γενικές κατηγορίες. Η πρώτη περιλαμβάνει τα κριτήρια που αναφέρονται στο ευρύτερο πλαίσιο του σχεδιασμού και της ανάπτυξης του προγράμματος και ταξινομούνται στις ακόλουθες υποκατηγορίες:

- Κόστος προγράμματος (αναζήτηση του καλύτερου δυνατού συνδυασμού ποιότητας και οικονομίας)
- Υπόβαθρο προγράμματος (λήψη υπόψη των χαρακτηριστικών του προηγούμενου προγράμματος σπουδών και των αποτελεσμάτων της τελευταίας αξιολόγησής του)
- Σχεδιασμός και υποστήριξη προγράμματος

Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τα κριτήρια που αναφέρονται στο πρόγραμμα ως κείμενο και ταξινομούνται στις ακόλουθες υποκατηγορίες:

- Θεωρητικό πλαίσιο προγράμματος
- Σκοποθεσία προγράμματος
- Περιεχόμενο προγράμματος (πρέπει να είναι σαφές, επιστημονικά έγκυρο, διαχρονικό, εναλλακτικό και να ανταποκρίνεται στη βιολογική και πνευματική ηλικία των διδασκομένων)
- Διδακτικές μέθοδοι και μέσα
- Εκπαιδευτικές δραστηριότητες
- Κρυφό πρόγραμμα (ανάπτυξη δεξιοτήτων, στάσεων και δραστηριοτήτων στο πλαίσιο της μάθησης)

Ο καθορισμός εξειδικευμένων κριτηρίων αξιολόγησης ενός Π.Σ. προκύπτει μέσω της συνεργασίας των υπευθύνων για το σχεδιασμό του προγράμματος με την ομάδα αξιολόγησης (Κρίκας Β., 2009).

Οι αξιολογητές ενός Π.Σ. οφείλουν επίσης να επιλέξουν εκείνη την προσέγγιση αξιολόγησης που ανταποκρίνεται στις ανάγκες της αξιολόγησης χωρίς να αποκλείεται και η δυνατότητα συνδυασμού αυτής με άλλες προσεγγίσεις. Σημειώνεται ότι με τον όρο «προσέγγιση αξιολόγησης» νοείται το θεωρητικό και μεθοδολογικό εκείνο πλαίσιο, βάσει του οποίου θα δομηθεί και θα αναπτυχθεί η διαδικασία προσδιορισμού της αξίας, της επιτυχίας και της σημαντικότητας ενός Π.Σ. Τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια σαφής στροφή των θεωρητικών του χώρου στην ανάπτυξη προσεγγίσεων ποιοτικού-συμμετοχικού τύπου αλλά και εξειδικευμένου τύπου προσεγγίσεων.

Κατά τον D. Stufflebeam, οι διάφορες προσεγγίσεις αξιολόγησης μπορούν να σχηματιστούν σε τέσσερις γενικές κατηγορίες: α) τις ψευδοαξιολογήσεις, β) τις προσεγγίσεις που προσανατολίζονται σε ερωτήματα και μεθόδους αξιολόγησης-ημιαξιολογήσεις, γ) τις προσεγγίσεις που εστιάζονται στη βελτίωση και την υπευθυνότητα και δ) τις αξιολογικές προσεγγίσεις κοινωνικής ατζέντας και δημόσιας συνηγορίας (Φλουρής Γ.-Κρίκας Β., 2008).

Το μοντέλο αξιολόγησης που προτείνει ο D. Stufflebeam αποτυπώνεται σχηματικά με την εξής ακολουθία:

Context => Input => Process => Product (CIPP) ή, κατ' άλλη διατύπωση,

Αξιολόγηση συγκεκριμένου ή, άλλως, πλαισίου εντός του οποίου λειτουργεί το προς αξιολόγηση αντικείμενο (προσδιορισμός των άμεσα και έμμεσα εμπλεκόμενων στο πρόγραμμα, ταυτοποίηση των εκπαιδευτικών ή άλλων αναγκών τους κλπ.) =>

Αξιολόγηση δεδομένων (περιγραφή των διαστάσεων και χαρακτηριστικών του

προγράμματος) =>

Αξιολόγηση διαδικασίας (ανάλυση των διαδικασιών καθορισμού των περιεχομένων του προγράμματος) =>

Αξιολόγηση αποτελέσματος (ανάλυση και ερμηνεία του αντίκτυπου του προγράμματος στις άμεσα και έμμεσα εμπλεκόμενες ομάδες ή, άλλως, stakeholders)

(Κρίκας Β., *Μεθοδολογία και προσεγγίσεις αξιολόγησης*, 2012)

Ενδεχόμενη εξάλλου δυσπιστία έναντι της διαδικασίας αξιολόγησης προγραμμάτων σπουδών θα οφείλεται κυρίως στην ασάφεια του ρόλου της αξιολόγησης και την αμφισβήτηση της μεθοδολογίας. Οι αξιολογήσεις, στο βαθμό που στηρίζονται σε σύστημα δεικτών που εκφράζουν την ποσοτική διάσταση των λειτουργιών του προγράμματος, υποβαθμίζουν την αντίστοιχη ποιοτική. Επίσης, η διαδικασία της αξιολόγησης δεν δεσμεύει τους συμμετέχοντες στο πρόγραμμα, διότι σε μεγάλο βαθμό δεν μπορεί να παρέμβει και να επιφέρει στη συνέχεια βελτίωση στην ποιότητά του. Το περιθώριο που δίνει το κράτος στο εκάστοτε ίδρυμα να διαμορφώσει το σύστημα αξιολόγησής του αναιρείται ουσιαστικά από το ενιαίο σύστημα αξιολόγησης που διαμορφώνεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω της πορείας της Μπολώνια με στόχο την τελική πιστοποίηση (Παπακωνσταντίνου Γ., 2005).

Προτείνεται ωστόσο συναφώς ότι οι δείκτες θα πρέπει να παίζουν το ρόλο βοηθητικών εργαλείων και όχι αυτοσκοπού. Προτείνεται επίσης ότι η εξέταση της εκπαιδευτικής ύλης θα πρέπει να σέβεται την ελευθερία στην ερμηνεία και να αφορά μόνο την ποιότητα της δομής και των χρησιμοποιούμενων υλικών.

Θεμελιώδης εν προκειμένω κρίνεται και η σημασία της αυτονομίας των ιδρυμάτων, πάντοτε βεβαίως συναρτημένη με τη μεγάλη ευθύνη που η αυτονομία αυτή συνεπάγεται. Στο πλαίσιο αυτό κρίσιμος σε επίπεδο ιδρύματος θεωρείται ο ρόλος των αρμόδιων σε θέματα αξιολόγησης οργάνων που η ισχύουσα εθνική νομοθεσία προβλέπει, δηλαδή της Μονάδας Διασφάλισης Ποιότητας (ΜΟΔΙΠ) η οποία έχει πάγιο χαρακτήρα, αλλά και των Ομάδων Εσωτερικής Αξιολόγησης (ΟΜΕΑ) των ακαδημαϊκών τμημάτων οι οποίες έχουν διάρκεια όση και η διάρκεια της εσωτερικής αξιολόγησης.

Όλα τα παραπάνω όργανα έχουν χαρακτήρα συντονιστικό και όχι ρυθμιστικό και δεν υποκαθιστούν σε καμία περίπτωση τα αρμόδια για τη λήψη αποφάσεων όργανα του κάθε ΑΕΙ. Έργο της ΜΟΔΙΠ συνιστά και η διεξαγωγή ερευνών σχετικά με την ποιότητα των σπουδών και υπηρεσιών ενός ιδρύματος μεταξύ των αποφοίτων του και λοιπών κοινωνικών εταίρων. Με τα στοιχεία εξάλλου που θα συλλεγούν στο πλαίσιο των πρώτων αξιολογήσεων, αναμένεται η παραγωγή των πρώτων δεικτών αξιολόγησης μέσα από τη μελέτη των οποίων, καθώς και των παραγόντων που τους διαμόρφωσαν, θα παραχθούν τα αποτελέσματα και οι προτάσεις εκείνες που θα διασφαλίσουν υψηλό επίπεδο παροχής εκπαιδευτικών υπηρεσιών σε επίπεδο ιδρύματος (Μπουρλετίδης Κ., *Αξιολόγηση*

Πανεπιστημιακού Ιδρύματος-Τμημάτων-Υποδομών και Υπηρεσιών, 2012).

Σημειώνεται ενδεικτικά ότι στην ετήσια έκθεση της Αρχής Διασφάλισης και Πιστοποίησης της Ποιότητας (ΑΔΙΠ) για την ποιότητα της ανώτατης εκπαίδευσης (2010-2011) αναφέρονται, μεταξύ άλλων, οι ακόλουθες αδυναμίες οι οποίες μπορούν να διαπιστωθούν κατά την εξωτερική αξιολόγηση ενός προγράμματος σπουδών:

- Ασάφεια στόχων με συνακόλουθη ασάφεια ως προς το πλαίσιο προσόντων και τα επαγγελματικά δικαιώματα.
- Κάλυψη σε προπτυχιακό επίπεδο αντικειμένων που αφορούν μεταπτυχιακά προγράμματα ειδίκευσης.
- Κάλυψη περισσότερων από μία γνωστικών περιοχών.
- Υπερβολικά μεγάλος αριθμός απαιτούμενων μαθημάτων για λήψη πτυχίου ή προσφερόμενων μαθημάτων επιλογής.

Αναφέρεται ακόμη η ανάγκη ύπαρξης μόνιμων μηχανισμών διασύνδεσης των αποφοίτων με τα τμήματα σπουδών τους και συστήνεται η ένταξη κάθε αποσπασματικής ερευνητικής δραστηριότητας στο πλαίσιο συστηματικής πολιτικής του τμήματος στον τομέα της έρευνας⁶.

*****

Μαρία Χατζή

Συνεργάτις ΜΟΔΙΠ ΑΣΚΤ

⁶ www.adip.gr

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κασσωτάκης Κ., *Αξιολόγηση των σχολικών μονάδων*, Διάλεξη στο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα «Αξιολόγηση και διασφάλιση ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση», ΕΚΠΑ, Κέντρο Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης και Επιμόρφωσης, Αθήνα, 2012
- Κρίκας Β., *Αξιολόγηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων*, Διάλεξη στο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα «Αξιολόγηση και διασφάλιση ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση», ΕΚΠΑ, Κέντρο Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης και Επιμόρφωσης, Αθήνα, 2012
- Κρίκας Β., *Μεθοδολογία και προσεγγίσεις αξιολόγησης*, Διάλεξη στο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα «Αξιολόγηση και διασφάλιση ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση», ΕΚΠΑ, Κέντρο Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης και Επιμόρφωσης, Αθήνα, 2012
- Κρίκας Β., *Curriculum Evaluation in Greece*, Journal of MultiDisciplinary Evaluation (www.jmde.com), Vol 6, No 12 (2009)
- Ματθαίου Δ., *Η Γλαυκώπις Αθηνά, ο Κερδώς Ερμής και η Ποιότητα στην Εκπαίδευση. Αντιπαραθέσεις και επαναπροσδιορισμοί*, σε Ν. Παπαδάκης & Ν. Χανιωτάκης (επιμ.), *Εκπαίδευση – Κοινωνία & Πολιτική, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Ιωάννη Ε. Πυργιωτάκη*, εκδ. Πεδίο, Αθήνα, 2011
- Ματθαίου Δ., *Ποιότητα στην εκπαίδευση. Ιδεολογικές ορίζουσες, εννοιολογήσεις και πολιτικές – Μια συγκριτική θεώρηση*, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων 13 (2007)
- Μπακόλας Β.-Κρίκας Β., *Ιστορία Γένους θηλυκού; Αξιολόγηση του Δ.Ε.Π.Π.Σ. – Α.Π.Σ. της Ιστορίας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*, Ομιλία σε Διεθνές Συνέδριο, Άρτα, 2008
- Μπουρλετίδης Κ., *Ποιότητα και εκπαίδευση*, Διάλεξη στο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα «Αξιολόγηση και διασφάλιση ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση», ΕΚΠΑ, Κέντρο Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης και Επιμόρφωσης, Αθήνα, 2012
- Μπουρλετίδης Κ., *Αξιολόγηση Πανεπιστημιακού Ιδρύματος-Τμήματος-Υποδομών και Υπηρεσιών*, Διάλεξη στο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα «Αξιολόγηση και διασφάλιση ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση», ΕΚΠΑ, Κέντρο Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης και Επιμόρφωσης, Αθήνα, 2012
- Παπακωνσταντίνου Γ., *Η (περιοδική) αξιολόγηση των προγραμμάτων σπουδών των ΑΕΙ και ΤΕΙ. «Η διδασκαλία των ξένων γλωσσών στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση»*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, εκδ. Διώνικος, Αθήνα, 2005
- Ράπτης Α., *Διοίκηση και διασφάλιση ποιότητας*, Διάλεξη στο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα «Αξιολόγηση και διασφάλιση ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση», ΕΚΠΑ, Κέντρο Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης και Επιμόρφωσης, Αθήνα, 2012
- Φλουρής Γ.-Κρίκας Β., *Αξιολόγηση προγραμμάτων σπουδών. Όψεις και προοπτικές της αξιολόγησης των διαθεματικών προγραμμάτων σπουδών*, Ομιλία σε Συνέδριο, Πάτρα, 2008

Παράρτημα 4

Βεβαιώσεις συμμετοχής